

Mezinárodní sociálněvědní komparativní výzkum a Česká republika: Přehled výzkumů a dostupných dat*

JINDŘICH KREJČÍ**

Sociologický ústav AV ČR, Praha

International and Comparative Social Science Research and the Czech Republic: A Report on Surveys and Available Data

Abstract: This report on Czech participation in international comparative socio-economic survey research is primarily aimed at providing useful information on the sources of data available for secondary analysis in sociology. Mainly the infrastructural role of international projects is examined in this regard. The author provides a complete list of multinational continuous sample-survey programmes that have public domain databases and include Czech data, and he also presents a selection of projects in other areas (one-time international surveys, comparative official statistics, events data, etc.). A significant proportion of all current social research in the Czech Republic involves participation in international projects. In academic research most of the available survey data that are suitable for monitoring change are from international projects. However, for some topics and types of research – for example, socio-economic household panel research, and research on migration, communication or the ageing of the population – there is little or no comparable data available.

Sociologický časopis/Czech Sociological Review, 2006, Vol. 42, No. 1: 149–173

Následující článek podává přehled mezinárodních kvantitativních šetření s českou účastí, jejichž databáze jsou veřejně dostupné pro sekundární zpracování a vhodné pro komparativní sociologický výzkum. Cílem je jednak referovat o současné situaci v zapojení České republiky do mezinárodního srovnávacího socioekonomického výzkumu a za druhé přinést užitečnou pomůcku pro badatele, kteří hledají vhodná data pro komparaci.

Mezinárodní komparace je specifická velkou organizační, finanční i časovou náročností pořizování kvantitativních dat. Požadavek efektivity zde tak dostává zásadní význam. Mnohonárodní šetření, shromažďování a harmonizace statistických údajů nebo kompilace mezinárodní databáze z jiných zdrojů proto obvykle nejsou

* Tento článek byl připraven s podporou Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy v rámci programu Informační infrastruktura výzkumu v projektu reg. č. 1N04192 a s přispěním Grantové agentury České republiky v rámci projektu Participace, demokracie a občanství v České republice a mezinárodní komparace (reg. č. 403/04/1007).

** Veškerou korespondenci posílejte na adresu: Mgr. Jindřich Krejčí, Sociologický ústav AV ČR, Jilská 1, 110 00 Praha 1, e-mail: jindrich.krejci@soc.cas.cz

realizovány pro účely jednoho projektu, ale vznikají se záměrem vytvořit zázemí pro širší výzkum v rámci předem neurčeného množství projektů. Článek se soustřeďuje právě na tento aspekt a o mezinárodních šetřeních informuje především jako o infrastruktuře pro sekundární výzkum.

Jak následující přehled ukáže, Česká republika se zejména po roce 1989 zapojila do řady mezinárodních projektů. Jejich výsledkem je vedle jiného i množství veřejně dostupných datových souborů, které lze snadno získat a využít pro sekundární analýzu. Motivací pro vznik tohoto článku je pak též snaha upozornit na tyto zdroje dat a přispět k jejich většímu využívání.

S tímto záměrem stať nejprve uvádím obecnější úvahou o významu komparativního výzkumu. Dále následuje přehled použitých zdrojů informací o mezinárodních šetřeních a databázích, pak přehled kontinuálních programů komparativních šetření a přehled dalších oblastí, kde lze získat data vhodná pro mezinárodní komparativní výzkum v sociologii. Výčet projektů a databází není zcela vyčerpávající, ale byl připraven s ohledem na potřeby českého akademického sociálního výzkumu.

1. Mezinárodní komparace jako základní sociologická metoda

V pořadí hned druhá publikace vydaná Mezinárodní sociologickou asociací ISA [Øyen 1990] je věnována mezinárodnímu komparativnímu výzkumu. Není to náhoda, vedení ISA tak chtělo upozornit na mimořádný význam, který má tato oblast pro celý obor, a který ovšem nebývá vždy náležitě doceněn.

Sociologie je od počátku postavena na metodě empirického srovnávání společenských systémů. Auguste Comte srovnávání různých koexistujících stavů lidské společnosti považoval za jednu z hlavních metod pozitivní filozofie [Comte 1969: 102–104]. Mezinárodní komparace je také podstatou většiny prací, které položily základy metod sociologického výzkumu. Je na ní založena Durkheimova studie sebevraždy i studie ducha kapitalismu od Maxe Webera. Srovnávací výzkum byl výchozí metodou pro množství dalších přelomových prací od Tocquevilla, Spencera, Tönniese, Simmela, Sorokina a jiných osobností.

Jak uvádí Nowak [1989: 34–35] pro klasické období sociologie byl pojem „komparativní“ nadbytečný, protože srovnávací charakter disciplíny byl určen v podstatě z definice. Nehledě na další vývoj oboru z logiky věci plyne, že sociální teorie se bez mezinárodní (resp. mezikulturní, mezisystémové atp.) perspektivy neobejde [viz též Webber 1981; Scheuch 1990]. Přestože definice sociologie je nejasná, je v základu, stejně jako fyzika nebo biologie a další vědy, koncipována jako univerzalistická – jejím smyslem je vývoj a verifikace obecných teorií. Hlavním cílem jsou tedy zjištění platná bez ohledu na státní hranice a hypotézy je potřeba testovat na datech z více různých společenských systémů.

Vývoj oboru směřující ke zkoumání jednotlivých sociálních jevů sice již nezakládá komparaci jako nezbytnost, nicméně srovnávací techniky se mohou uplatnit i tam, kde se sociologie věnuje jedné společnosti. Nabízejí totiž výhodný nástroj pro uchopení sledovaných jevů. Srovnání se situací v jiných společnostech umožňuje

odlišit významná pozorování od nevýznamných, rozhodnout, co je specifické a co je „normální“. Existence různých referenčních skupin přibližuje použitou metodu experimentu a dodává výzkumu vyšší relevanci.

K tomu přistupuje fakt, že lidská společenství procházejí procesem globalizace. Zvýšil se objem mezinárodní komunikace a srovnávání společenských systémů se opět dostává do středu zájmu. Současně i vědy se stávají stále více mezinárodními a široká spolupráce je standardem. V důsledku toho roste objednávka společenskovědních informací založených na mezinárodních srovnáních i možnosti realizace komparativních šetření.

Jedním z důležitých zdrojů faktických informací pro mezinárodní srovnání je kvantitativní sociální výzkum. Zdroje dat pro komparaci se v tomto ohledu dlouho omezovaly především na oficiální statistiky. Vysoké technologické, organizační a finanční nároky nedovolovaly realizaci rozsáhlých mezinárodních dotazovacích šetření. První se objevila až s rozšířením počítačů v 60. letech. Ještě v 70. letech ale probíhal v této oblasti hlavně vývoj metod a srovnávací výzkum byl považován za oblast, která vygenerovala nejvíce metodologických pouček k nejmenší databázi a s nejméně výsledky [Kohn 1989: 78]. Jak ukáže také náš přehled, situace se od té doby změnila a připravená metodologie již nachází široké uplatnění v množství výzkumných projektů. Tento vývoj ovšem neumožnila jen technologie a růst investic, ale také vytvoření organizačních předpokladů, rozsáhlá mezinárodní spolupráce a větší otevřenost a ochota ke sdílení dat a výsledků.

Když na konci 80. let Ragin [1989] bilancoval stav komparativního výzkumu, upozornil, že existuje relativně hodně studií srovnávajících dvě nebo málo společností do větší hloubky a množství povrchnějších srovnání velkých počtů zemí (třiceti a více), ale jen málo prací mezi tím. Tato skutečnost byla důsledkem charakteru dat, které byly k dispozici. Na jedné straně bylo možné provádět šetření s limitovaným rozsahem a výzkumy založené na jiných než kvantitativních metodách, na druhé straně byla dostupná data ze statistik Světové banky a dalších organizací zachycujících jen úzký průřez reality.

Z tohoto pohledu máme od 90. let možnost pracovat v přelomové době. Zmíněnou mezeru postupně zaplňují rozsáhlé komparativní projekty, jako jsou *Evropský výzkum hodnot EVS (European Value Study)*, *Mezinárodní program sociálního výzkumu ISSP (International Social Survey Programme)* nebo projekty OECD v oblasti vzdělání a další výzkumy, které jsou realizované společným úsilím výzkumníků z mnoha zemí, slouží více výzkumným záměrům a jejichž data jsou veřejně k dispozici.

Nedostatek srovnatelných dat již nepředstavuje tak významné omezení. Rozvinutá mezinárodní spolupráce umožňuje přípravu nových šetření a prosazování nových témat. Nové zdroje je však potřeba znát, pracovat s nimi a dále je formovat. Dopad rozvoje mezinárodního výzkumu v kvantitativní oblasti není omezen jen na tuto oblast. Zpravidla se jedná o otevřené zdroje informací, které ale, mají-li mít smysl, musí být opřeny o solidně teoreticky a metodologicky založené koncepce. Podobně hodnota sociální teorie spočívá i v její empirické ověřitelnosti a rozvoj komparativních šetření k tomu otvírá jednu z cest.

2. Zdroje informací o komparativních výzkumech

Jak jsem naznačil výše, produkce mezinárodních srovnávacích výzkumů v posledních desetiletích rychle roste. Nabídka dat dostupných pro komparativní analýzy je ale roztržštěná a velmi nepřehledná, a to podstatně omezuje jejich používání. Také pro přípravu tohoto článku jsem proto vycházel z celé řady rozdílných zdrojů, jejichž přehled zde podávám.

Základním nástrojem pro akademický komparativní výzkum mají být *národní datové archivy* [viz např. Lane 1990; Ragin 1989]. Překážkou je ale nízká úroveň propojení jejich datových knihoven. Mezi archivy je sice zaveden systém výměny dat a některé důležité komparativní databáze jsou dostupné ve většině národních archivů (např. *International Social Survey Programme*, *European Value Study*), jiné jsou ale uloženy pouze na jednom nebo několika místech a chceme-li mít přehled úplný, je potřeba archivy prohledávat jednotlivě. Další nepříjemností je nejednotnost systémů klasifikace a dokumentace a dokonce existence více rozdílných verzí dat ze stejných výzkumů. Webové odkazy¹ na služby hlavních archivů jsou uvedeny v rámečku 1.

Zlepšení problematické situace má přijít v dohledné době díky zavádění standardní dokumentace DDI a propojování datových knihoven archivů pomocí systému NESSTAR.² Velké množství komparativních databází ale stejně zůstává mimo datové archivy. Řada projektů komparativního výzkumu totiž buduje na internetu vlastní datové služby, nezávislé na službách archivů. Tyto projekty se sice mohou pochlubit dalším významným vlastním výstupem, pro získání přehledu o vhodných datech je pak ale potřeba rozšířit oblast vyhledávání prakticky na celý internet. Pochopitelně řada relevantních šetření vzniká v jiném institucionálním zázemí, než je akademický výzkum, a jejich data jsou ukládána v knihovných statistických úřadů, různých mezinárodních organizací a dalších institucí, která se řídí rozdílnými pravidly. Skutečně centrální systém distribuce dat je tak zatím nereálný.

Rozpor mezi rozsahem produkce veřejně dostupných dat a možností se v nich vyznat a využívat je si uvědomuje také např. Evropská nadace pro vědu ESF, Evropská komise a UNESCO, které zařadily přehledové meta-výzkumy a informační infrastrukturu mezi priority podpůrných programů. Výsledkem je vznik řady inventářů projektů a datových zdrojů. Inventáře zaměřené na komparativní výzkum připravily např. projekty *NESSIE* a *EuReporting* (odkazy viz rámeček 2). Přehled

¹ Webové odkazy uváděné v tomto článku v textu, tabulkách a poznámkách byly zkontrolovány a aktivní v prosinci 2005.

² Data Documentation Initiative (DDI) vytvořila a prosazuje zavedení mezinárodní standardizované dokumentace dat založené na jednotné struktuře a formátu XML, viz: <http://www.icpsr.umich.edu/ddi>. NESSTAR je systém pro zpracování sociálně-vědních dat a jejich publikaci, distribuci a analýzu na internetu, který je založen na standardu DDI a umožňuje propojení datových služeb pracujících v tomto systému, více na: <http://www.nesstar.com> [viz Kalvas 2005].

Rámeček 1. Sociálněvědní datové archivy

CESSDA (Council of European Social Science Data Archives): <http://www.CESSDA.org>

SDA (Sociologický datový archiv SOÚ AV ČR): <http://archiv.soc.cas.cz>

EDAN (East European Data Archive Network):
http://www.gesis.org/en/data_service/eastern_europe

ICPSR (Inter-university Consortium for Political and Social Research):
<http://www.icpsr.umich.edu>

Poznámka: Stránky CESSDA obsahují rozcestník do členských a spolupracujících archivů. Datový soubor vyhledaný v kterémkoliv archivu CESSDA je možné žádat buď tam, kde je uložen, nebo v členském archivu v zemi, kde zájemce pracuje. Data jsou poskytována podle lokálních pravidel. Český archiv SDA je členem CESSDA. EDAN spojuje středo- a východoevropské projekty datových služeb. Archiv ICPSR v Michiganu v USA sdružuje organizace z celého světa a disponuje největší knihovnou dat.

Rámeček 2. Inventáře komparativních databází NESSIE a EuReporting

NESSIE (Network of Economic and Social Science Infrastructures in Europe):
<http://www.nessie-essex.co.uk/>

EuReporting (European System of Social Reporting and Welfare Measurement)
http://www.gesis.org/en/social_monitoring/social_indicators/EU_Reporting/

NESSIE,³ i když zdaleka není kompletní, nabízí řadu využitelných informací, jež mají potenciál rozšířit obzor i velmi zkušeného výzkumníka. Informační systém projektu EuReporting je ovšem starší, postrádá odpovídající aktualizaci a jeho využitelnost je tak menší.

Budováním internetové databáze o výzkumu v ČR se zabývá také berlínská pobočka německého infrastrukturního centra *GESIS*.⁴ Jejím cílem je doplňovat chybějící výzkumnou infrastrukturu ve střední a východní Evropě pro potřeby německých a západoevropských výzkumníků a pokládat základy pro kontakty mezi Východem a Západem. K výstupům patří také inventář datových souborů z let 1990–1997 od Tóky [2000].

Řada informací přehledového charakteru je k dispozici v odborných publikacích. Např. Večerník [2002] připravil přehled o výzkumech vztahujících se k transformaci a o jejich datech. Podrobné informace o dostupných datech obsahují také metodologické přílohy české a anglické verze sociální zprávy o období transformace editované Večerníkem a Matějí [1998: 314–337; 1999: 320–343] a další empiricky založené publikace zachycující vývoj české společnosti [např. Matějí a Vlachová 1999; Tuček a kol. 2003]. Přehled zapojení ČR do mezinárodních výzkumů v oblas-

³ Přehled databází pro komparativní výzkum je součástí webové referenční příručky „dobré praxe v komparativním výzkumu“ [NESSIE 2004].

⁴ GESIS (Gesellschaft Sozialwissenschaftlicher Infrastruktureinrichtungen) Servicestelle Osteuropa: http://www.gesis.org/GESIS_Aussenstelle/

ti vzdělávání připravila Straková [2003] a o výzkumech postojů k demokracii Mansfeldová [2003]. Obecnější informaci o dostupných datech a jejich zdrojích lze odvodit též z článků o datových službách [Krejčí 2002a, b]. Přehledové zprávy zahrnující česká šetření jsou vydávány též v zahraničí. Zejména pro období před rokem 1989 jsou tyto zahraniční studie původním zdrojem řady informací [viz např. Shoup 1968; Sola Pool 1970; Henn 1998a a 1998b].

Recenze i rozsáhlejší články k několika výzkumným projektům byly publikovány v *Sociologickém časopisu/Czech Sociological Review*. Samostatné zprávy byly věnovány např. projektům *Family and Fertility Survey* [Čákiová 1999], *Luxembourg Income Study* [Garner a Večerník 1993] nebo *Social Costs of Transformation* [Musick 1993]. Systematicky se zveřejňováním informací o výzkumných projektech a jejich databázích věnuje bulletin *SDA Info*. O programu *ISSP* podala přehled Plecítá [1999] a Krejčí [2005], o šetření *Family and Fertility Survey* Hamplová [2001], o *New Democracies Barometers* Krejčí [2000] a o *European and World Values Surveys* Leontiyeva [2002].

Informace o realizovaných a připravovaných šetřeních a jejich výstupech je možné odvodit též z informačních databází vládní *Rady pro výzkum a vývoj ČR*. Na společném serveru⁵ je umístěna prohledávatelná *Centrální evidence projektů (CEP)*, *Centrální evidence výzkumných záměrů (CEZ)*, *Rejstřík informací o výsledcích (RIV)* a další informace.

3. Přehled mezinárodních šetření s českou účastí

Pořízení vyčerpávajícího přehledu všech databází vhodných pro mezinárodní komparativní výzkum by přesahovalo formát tohoto článku a nejspíš i možnosti jednotlivce. Nikomu se nic takového zatím připravit nepovedlo, i rozsáhlé projekty jako *NESSIE* se zaměřují pouze na některé oblasti informací. Obsah přehledu je proto dobré předem vymezit tak, aby bylo možné zvládnout jeho rozsah a aby byl zároveň ucelený a užitečný. Zde předkládané informace jsem v tomto smyslu rozdělil do následujících dvou odlišně koncipovaných částí.

První část přehledu je zaměřena na kontinuální mezinárodní projekty výběrových dotazovacích šetření s českou účastí, které kombinují mezinárodní i časovou perspektivu, a to pouze na ty, jejichž data jsou veřejně přístupná. Zajímá nás přitom dostupnost elektronických souborů dat určených k dalšímu zpracování, nikoliv publikace s výslednými tabulkami. Za kontinuální zde považuji všechny projekty, které byly buď aspoň třikrát opakovány nebo jsou aktuálně založeny se záměrem dlouhodobého opakovaného výzkumu. Cílem je podat pokud možno kompletní výčet.

Kontinuální šetření patří k nejnáročnějším a nabízejí široké možnosti analýzy. Tomu obvykle odpovídá i závažnost takových projektů. Při přípravě přehledu kladu dále důraz na dostupnost dat. Účelem tohoto vymezení je postihnout výzkumy, které mají pro sekundární výzkum v akademické oblasti největší význam.

⁵ <http://www.vyzkum.cz>

Tabulka 1. Databáze z dlouhodobých mezinárodních dotazovacích šetření obsahující česká data

Název projektu	Charakteristika	Čas. rozsah	Účast ČR	Dostupnost dat a informací
<i>Candidate Countries Eurobarometer (CCBE)</i>	Šetření v kandidátských zemích EU organizované pro účely Evropské komise navazuje na CEEB (viz). Metodika odpovídá Standard Eurobarometer (viz) a výzkum je s ním částečně srovnatelný.	od 2001, každoročně	2001, 2002, 2003	Výzkumné zprávy na webu European Commission; primární data přístupná v archívech: ZA (hlavní), SDA (zprstř. pro ČR).
<i>Central and Eastern Eurobarometer (CEEb)</i>	Šetření ve vybraných zemích střední a východní Evropy (postupně až 20 zemí) organizované pro účely Evropské komise je zaměřené na postoje ke změnám v politice a ekonomice, postoje k EU, důvěru v instituce, lidský kapitál atp.	1990–1997, každoročně	všechny vlny	Výzkumné zprávy na webu European Commission; primární data přístupná v archívech: ZA (hlavní), SDA (zprstř. pro ČR).
<i>Comparative Study of Electoral Systems (CSES)</i>	Dlouhodobý mezinárodní projekt zaměřený na volební systémy a volební chování ve více než 50 zemích světa. Společné moduly otázek jsou v jednotlivých zemích přidávány k povolebním výzkumům. Témata: postoje k institucím, názory na volební systém, volební chování, politické strany, štěpení v politické a sociální oblasti, spokojenost s demokracií atp.	od 1996, po jednotlivých volbách	1998, 2002	Informace a data ke stažení na stránkách CSES (integrované a národní datové soubory).
<i>Democracy and Local Governance (DLG)</i>	Mezinárodní výzkum zaměřený na problémy regionů a lokální politiku, vztahy mezi samosprávou a lokálními a národními vládami, neziskové organizace, vládnutí, hodnoty atd. Dotazování byli vedoucí činitelé místních samospráv středně velkých státek.	I: 60. léta, II: 70–80. léta, III: 1991–94, IV: 1995–97	1991, 1995	Informace a data jsou na stránkách projektu DLG. Stáhnout lze některé národní datové soubory včetně českých.
<i>Eurobarometer/Standard Eurobarometer</i>	Program pravidelně monitoruje sociální a politické postoje v zemích EU a má mezinárodní i časovou komparativní komponentu. Vzorky cca 1 000 osob ve věku 15 a více let. Od 1990 program doplňují samostatná šetření na vybraná témata.	od 1973, dvakrát ročně (jaro, podzim)	od 2004, všechny vlny	Výzkumné zprávy na webu European Commission; primární data přístupná v archívech: ZA (hlavní), SDA (zprstř. pro ČR), v ZA též databáze otázek.

Tabulka 1 – pokračování

Název projektu	Charakteristika	Čas. rozsah	Účast ČR	Dostupnost dat a informací
<i>European Social Survey (ESS)</i>	Program dotazníkových šetření postojů a chování s cílem systematicky sledovat základní sociální ukazatele. Každé šetření zahrnuje i hlubší výzkum vybraných témat a metodologickou komponentu. Záměrem je vytvořit snadno přístupný zdroj dat umožňující dlouhodobé sledování změn a řešení náročných analytických úloh. Účastníky je většina zemí střední a západní Evropy a některé mimoevropské země.	2002, každé dva roky	2002, 2004	Data a veškeré informace jsou na serveru ESS. Systém umožňuje vyhledávání, transformace, analýzu a stažení dat a dokumentace. Podmínkou pro vstup je pouze registrace.
<i>European Values Study (EVS)</i>	Dlouhodobé komparativní šetření hodnot v sociální, kulturní a politické oblasti (práce, rodina, sociální vztahy, volný čas, politika, ekonomika, náboženství atd.). Poslední vlna zahrnuje téměř všechny evropské země a Turecko.	EVS 1981, EVS 1990, EVS 1999 (perioda 9 let)	1991, 1999	Informace na stránkách projektu EVS. Data na CD ROM dostupná v archívech CESSDA (včetně SDA), hlavní archívy jsou UKDA, DANS (Steinmetz) a ZA.
<i>European Working Conditions Survey</i>	Srovnávací šetření s cílem poskytnout přehled o pracovních podmínkách v zemích Evropy, faktorech kvality práce a změnách v oblasti pracovní síly. Zaměřeno primárně na země EU, realizováno též v některých kandidátských a dalších zemích Evropy.	1990, 1995, 2000 (perioda 5 let)	2000, (2005)	Informace a data v podobě tabulek na internetu Eurofound.
<i>Family and Fertility Surveys (FFS)</i>	Výzkum rodiny a reprodukce organizovaný Ekonomickou komisí UN pro Evropu (UNECE) proběhl ve 21 zemích Evropy, USA, Kanadě a na Novém Zélandu. Temata: charakteristiky domácností, partnerské vztahy, děti, mateřství, pracovní a studijní dráhy, názory na populační politiku atp.	1988-1999 (různé země v ruz. letech), další vlna v přípravě	1999	Informace na serveru UNECE/PAU. Data distribuuje PAU na požádání, instrukce na internetu.

Tabulka 1 – pokračování

Název projektu	Charakteristika	Čas. rozsah	Účast ČR	Dostupnost dat a informací
<i>Flash Eurobarometer</i>	Komplement k šetření Eurobarometer (viz). Krátké výzkumy na aktuální témata zaměřené na obecnou populaci i na specifické skupiny (např. top management). Různá periodičita. Součástí též pravidelná měsíční šetření Monthly Monitor (1994-1995) a každodenní telefonní výzkumy Continuous Tracking Survey (1996-1998) atp.	od konce 80. let	od 2004, jen některá šetření	Výzkumné zprávy na webu European Commission; primární data přístupná v archívech: ZA (hlavní), SDA (zprostř. pro ČR).
<i>International Adult Literacy Survey (IALS) / Secondary International Adult Literacy Survey (SIALS)</i>	Mezinárodní šetření OECD zaměřené na funkční gramotnost dospělých proběhlo zatím ve třech vlnách v celkem 27 zemích. Cílem je komparace profilů funkční gramotnosti v různých národních, jazykových a kulturních oblastech a identifikace rizikových skupin. Součástí je metodologický výzkum nástrojů měření funkční gramotnosti.	1994, 1996, 1998	1998	Informace, publikace a data: Statistics Canada: přístup k datům je přes speciální vyhledávací a analytický systém na internetu (cat. No. 89-588-XIE). Databáze je též na CD ROM.
<i>International Crime Victims Survey (ICVS)</i>	Opakovaná standardizovaná výběrová šetření sledující zkušenosti domácnosti se zločinem. Aspoň jedné z vln se zúčastnilo celkem 68 zemí. Většinou telefonní dotazování 1 000-2 000 respondentů, v některých zemích pouze ve vybraných městech nebo regionech. Koordinuje UNICRI.	od 1989; 1992, 1996, 2000, 2005	ČSFR: 1992; ČR: 1996/97 (Praha a vzorek z venkova), 2000	Data a informace volně přístupné na internetu UNICRI/ICVS, pro publikaci nutné svolení UNICRI.
<i>International Social Survey Programme (ISSP)</i>	V současnosti nejrozsáhlejší mezinárodní program šetření postojů. Každý rok je šetřen srovnatelný modul otázek na zvolené téma a standardizovaná sada socio-demografických ukazatelů. Témata se po určité době opakují. Aktuálně 39 členských zemí.	od 1985 každoročně	od 1992 všechny vlny	Informace na stránkách programu ISSP. Data jsou veřejně přístupná v archívech: ZA (hlavní), SDA (přístup pro české klienty).

Tabulka 1 – pokračování

Název projektu	Charakteristika	Čas. rozsah	Účast ČR	Dostupnost dat a informací
<i>Luxembourg Employment Study (LES)</i>	Komplementární projekt k LIS (viz) založený v roce 1994 harmonizuje data z výběrových šetření pracovních sil (Labour Force Surveys) z 22 zemí. Obsahuje data o charakteristikách zaměstnání, hledání práce, lidském kapitálu, pracovní migraci, komparativní údaje o profesích atp.	III: cca 1990, IV: cca 1995, V: cca 2000	IV: 1994	Informace na serveru LIS v sekci věnované LES. Přístup k datům je placený: e-mailem zašle te zadání v SPSS, SAS nebo STATA a zpět přijdou výsledky.
<i>Luxembourg Income Study (LIS)</i>	Projekt založený v roce 1983 v Lucembursku integruje data z výběrových šetření příjmů domácnosti pro účely mezinárodní komparace. Členy je 25 zemí, data pocházejí z 30 zemí z celého světa. Zdrojem českých dat jsou Mikrocensy.	60.-70. léta, I: cca 1980, II: cca 1985, III: cca 1990, IV: cca 1995, V: cca 2000	III: 1992, IV: 1996.	Informace na serveru LIS. Přístup k datům je placený: e-mailem zašlete zadání v SPSS, SAS nebo STATA a zpět přijdou výsledky.
<i>Multinational Time Use Study (MTUS)</i>	Projekt pro účely komparace integruje data z šetření využívání času založených na standardizované metodice časových deníků, kterou v roce 1965 použil A. Szalai v mezinárodním šetření Time Budget Study a která byla následně kopírována v množství dalších výzkumů. Databáze zahrnuje data z více než 90 národních šetření a z několika mezinárodních projektů.	od 1965	1965, 1979/80, 1990	Informace a data jsou na webu MTUS. Data jsou z větší části přístupná veřejně, přístup k některým souborům je omezen. Některé původní národní soubory jsou též v archivech. Český z roku 1965 je v ZA.
<i>New Democracies Barometer (NDB)</i>	Program systematicky monitoroval veřejné mínění v 11 z evropských zemí v transformaci a v Rakousku (1991 a 1998). Data jsou z části srovnatelná s New Russian Barometer a New Baltic Barometer. Otázky byly zaměřeny na ekonomické chování, ekonomická očekávání, politické hodnoty, spokojenost s demokracií, volby atp.	1991, 1992, 1993, 1995, 1998	1991, 1992, 1993, 1995, 1998	Informace a publikace: stránky projektu v SCPP. Data: systémem pro on-line analýzu dat NDB umístěný v archivu TARKI je momentálně mimo provoz.

Tabulka 1 – pokračování

Název projektu	Charakteristika	Čas. rozsah	Účast ČR	Dostupnost dat a informací
<i>Party Systems and Electoral Alignments in East Central Europe</i>	Dlouhodobé šetření zaměřené na stranické systémy, postoje k pol. stranám a další politické postoje, politickou participaci, stranické preference, spokojenost s vládou, socio-ekonomické orientace atp. v ČR, Maďarsku, Polsku a na Slovensku.	1992-1996	7 vln šetření v 1992-1996	Datové soubory uloženy v archivu TARKI (vyhledávání použije v maďarštině), lze získat též prostřednictvím SDA.
<i>Programme for International Student Assessment (PISA)</i>	Program iniciovaný OECD zaměřený na pravidelné sledování schopností studentů využít znalosti z literární a jazykové oblasti, matematiky a věd v praxi. V rámci programu je založeno též panelové šetření studentů a jejich rodičů (PISA-L) s cílem sledovat uplatnění a kariéru studentů.	2000-2002, 2003-2005	2003, 2004	Informace, data a publikace zpřístupňovány postupně na serveru OECD PISA on-line.
<i>Progress in International Reading Literacy Study (PIRLS)</i>	Výzkum organizovaný Mezinárodní asociací pro hodnocení výsledků vzdělávání (IEA) je zaměřen na opakované testování úrovně čtenářské gramotnosti žáků (v ČR se jedná o 4. ročníky ZŠ). Projektu se účastní 35 zemí.	2001, (2006)	2001	Informace na webu TIMSS & PIRLS. Systém AIR Lighthouse umožňuje on-line analýzu dat z projektů PIRLS a TIMSS.
<i>Trends in International Mathematics and Science Study (TIMSS)</i>	Projekt organizovaný Mezinárodní asociací pro hodnocení výsledků vzdělávání (IEA) zahrnuje studium učebních osnov, shromažďování informací o systémech výuky, testování žáků a dotazníkové šetření mezi žáky, učiteli a řediteli škol. Cílem je srovnávání a hodnocení úrovně vzdělávání v matematice a přírodních vědách na 5 různých stupních vzdělávání.	1995, 1999, 2003, (2007)	1995, 2003	Informace na webu TIMSS & PIRLS. Systém AIR Lighthouse umožňuje on-line analýzu dat z projektů TIMSS a PIRLS.

Tabulka 1 – pokračování

Název projektu	Charakteristika	Čas. rozsah	Účast ČR	Dostupnost dat a informací
<i>World Values Surveys (WVS)</i>	V současné době se k projektu hlásí 64 zemí. WVS je kontinuální projekt s celosvětovým záběrem zaměřený na změny hodnot. Navazuje na první vlnu EVS (viz), kterou rozšířil i do mimoevropských zemí. Dál WVS pokračoval samostatně s tím, že v některých zemích bylo organizováno jen jedno šetření pro WVS i EVS. Tématicky zaběr akcentuje více konkrétní teorie změn hodnot. Šetření jsou organizována centrálně. Periodicita je cca 5 let.	EVS/WVS 1981-84, WVS 1990-93, WVS 1995-98, WVS 2000-02, (WVS 2005-06)	WVS 1990, WVS 1998, WVS 2002 (šetření samostatně od EVS)	Informace a vybrané publikace jsou na stránkách WVS. Data jsou dostupná nekompletní ve spojení souboru WVS 1981-2002 spolu s některými daty EVS. Hlavní archiv je ICPSR. Jiné datové soubory koluji mezi výzkumníky.

Internetové odkazy:

AIR Lighthouse, TIMSS & PIRLS: <http://lighthouse.air.org/timss/>
CESSDA - Council of European Social Science Data Archives: <http://www.cessda.org>
CSES - Comparative Study of Electoral Systems: <http://www.cses.org/>
DLG - Democracy and Local Governance (DLG): <http://www.ssc.upenn.edu/dlg/>
ESS - European Social Survey: <http://www.europeansocialsurvey.org/>
European Commission - Public Opinion Analysis: http://europa.eu.int/comm/public_opinion/
Eurofound - European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions: <http://www.eurofound.eu.int/ewco/surveys/>
EVS - European Values Study: <http://www.europeanvalues.nl/>
ICPSR - Inter-university Consortium for Political and Social Research: <http://www.icpsr.umich.edu/org/index.html>
ISSP - International Social Survey Programme: <http://www.issp.org/>
LIS - Luxembourg Income Study: <http://www.lisproject.org/>
MISOC/MTUS - Multinational Time Use Study: <http://www.iser.essex.ac.uk/mtus/>
OECD PISA On-line: <http://www.pisa.oecd.org/>
SCPP - Centre for The Study of Public Policy at the University of Strathclyde: <http://www.cspp.strath.ac.uk/>
SDA - Sociologický datový archiv Sociologického ústavu AV ČR: <http://archiv.soc.cas.cz/>
Statistics Canada: <http://www.statcan.ca/>
DANS - Data Archiving and Networked Services (dříve Steinmetz): <http://www.dans.knaw.nl/>
TARKI: <http://www.tarki.hu>

TIMSS & PIRLS: <http://timss.bc.edu>
UKDA - UK Data Archive: <http://www.data-archive.ac.uk/>
UNECE/PAU - Family and Fertility Surveys: <http://www.unecce.org/ead/pau/ffs/>
UNICRI/ICVS - International Crime Victims Surveys: <http://www.unicri.it/wwd/analysis/icvs/>
WVS - World Values Survey: <http://www.worldvaluessurvey.org/>
ZA - Zentralarchiv für Empirische Sozialforschung, Universität zu Köln: <http://www.gesis.org/za/>

Zkratky jinde nevyšvětlené:

UNECE/PAU - United Nations Economic Commission for Europe/Population Activities Unit
UNICRI - United Nations Interregional Crime And Justice Research Institute
MISOC - Research Centre on Micro-social Change
IEA - International Association for the Evaluation of Educational Achievement

Takto definovaná oblast ovšem nezahrnuje všechny důležité databáze. Ne každé téma apriori vyžaduje takto koncipovaný výzkum a pokud ano, ne vždy se jej daří organizovat. Pro komparativní sociologii jsou také významné i jiné druhy dat než soubory z výběrových dotazovacích šetření. Proto jsem připojil druhou část přehledu, která podává informaci o dalších zdrojích kvantitativních dat využitelných pro komparaci a sekundární sociální výzkum. V tomto případě se ale jedná o rozsáhlou oblast, která nemá jasné hranice a zahrnuje velký počet projektů. Využití dat může být velmi různé, a proto je také obtížné definovat hledisko pro rozlišení závažnosti jednotlivých souborů. Z tohoto důvodu v druhé části podávám pouze přehled různých zdrojů dat, jenž doprovázím víceméně subjektivním výběrem příkladů významných databází.

Od podobných informačních zdrojů, tedy od výstupů projektů NESSIE a Eu-Reporting (viz výše) a od Tókova inventáře [2000] se zde předkládaný přehled liší zaměřením, druhem obsažených informací, způsobem uspořádání a větší úplností ve vymezené oblasti.

3.1. Kontinuální výběrová šetření

Přehled kontinuálních projektů a programů mezinárodního srovnávacího výzkumu s českou účastí podává tabulka 1. Zahrnuty jsou výzkumy původně navržené jako komparativní, i projekty harmonizující data pořízená s jiným záměrem. Tabulka ke každému projektu uvádí název, stručný popis obsahu a záměru, údaje o časové dimenzi šetření, české účasti a o dostupnosti dat. Z praktických důvodů jsem ponechal názvy v původní anglické verzi. Projekty lze pod těmito názvy lépe dohledat. V poznámce tabulky jsou uvedeny relevantní internetové odkazy, kde je možné získat podrobnější informace, respektive i přístup k datům.

3.2. Další šetření a databáze

Druhou část přehledu jsem rozčlenil podle oblastí zdrojů dat definovaných s ohledem na jejich předpokládanou zajímavost pro výzkum české společnosti. Pro ilustraci uvádím příklady významných projektů.

a) Kontinuální komparativní výzkumy, jejichž data nejsou veřejně dostupná

Do tabulky 1 nebyly zařazeny mezinárodní projekty, které sice splňovaly ostatní kritéria, ale jejichž mezinárodní data nejsou veřejně přístupná. Příkladem mohou být výzkumy sdružení střeoevropských agentur výzkumu veřejného mínění CEORG,⁶ které realizuje program komparativních šetření v rámci pravidelných omnibusů. Zve-

⁶ CEORG (Central European Opinion Research Group Foundation):
<http://www.ceorg-europe.org/>

řejňované výstupy se omezují na tabulky frekvencí a komentáře za jednotlivé země (ČR, Maďarsko, Polsko, v některých případech Slovensko a další země regionu). Spojený datový soubor vhodný pro hlubší analýzy podle dostupných informací zatím nebyl vytvořen. Česká data jsou součástí databáze CVVM/IVVM dostupné v archivu SDA (viz rámeček 1).

U některých dat, která aktuálně veřejná nejsou, lze předpokládat jejich zpřístupnění v blízké budoucnosti. To se týká například šetření názorů na demografické změny a chování populační politiky, migraci a mezigenerační vztahy *Population Policy Acceptance Survey (PPA)*.⁷ První vlna výzkumu iniciovaného UN/ECE (Ekonomická komise UN pro Evropu) proběhla v letech 1990–1992 ve 13 zemích v Evropě včetně Československa. Následně bylo prosazeno pokračování, které proběhlo v letech 2000–2003 opět s českou účastí. Výsledky jsou dostupné v publikacích, vytvoření a zpřístupnění mezinárodního datového souboru je mezi cíli projektu, česká data jsou již k dispozici v archivu SDA.

b) Československo v mezinárodních dotazovacích šetřeních před rokem 1989

Mezi kontinuálními výzkumy jsou jen řídce zastoupeny projekty realizované před rokem 1989. Československá sociologie byla po roce 1948, s výjimkou krátkého období v 60. letech, prakticky odříznuta od světového vývoje oboru. Přesto proběhlo několik mezinárodních šetření zachycujících situaci na našem území. Z důvodů omezené dostupnosti materiálů z tohoto období je uvádím samostatně.

Šetření české populace byla např. součástí výzkumného programu Rádia svobodná Evropa, který v zemích východního bloku probíhal od 60. let (*Radio Free Europe / Radio Liberty Soviet and East European Surveys*). Reprezentativita dat RFE je problematická, protože se často jednalo o dotazování emigrantů a návštěvníků zemí východní Evropy a pochybnosti může budít i zaměření programu na podporu politicky motivovaného zpravodajství, přesto se jedná o jedinečný zdroj materiálu. Primární data se mi nepodařilo nikde dohledat, výsledky jsou však ve výzkumných zprávách a publikacích [např. Radio Free Europe 1981, Mastny 1987 atp.].

Naproti tomu zachován zůstal datový soubor z šetření představ o budoucnosti, technologickém vývoji a změnách životního stylu v 10 zemích *Představy o světě v roce 2000 (Image of the World in the Year 2000)*, který v Československu proběhl v roce 1967. Ten je spolu s dokumentací veřejně přístupný v datových archivech CESSDA (viz rámeček 1). Velký význam pro českou sociologii v 60. letech měl mezinárodní projekt studia občanské kultury Almonda a Verby (*Civic Culture*). Data jsou dnes dostupná (archiv UKDa), ovšem jen za několik zemí a Československo mezi nimi není. Výsledky za ČSSR lze však opět dohledat v publikacích.

⁷ <http://www.bib-demographie.de/ppa/Main.htm>

c) Jednorázová mezinárodní dotazovací šetření

Po roce 1989 u nás došlo k rychlému rozvoji empirického výzkumu, otevřely se nové možnosti a Československo a později Česká republika se významně zapojily do mezinárodní spolupráce [viz např. Večerník 2002]. Výsledkem je velké množství společných projektů, z nichž ale větší část nemá kontinuální charakter a není proto zachycena v první části přehledu. Jen některá data těchto projektů jsou ale snadno přístupná.

Výčet databází z jednorázových mezinárodních projektů, které jsou uloženy v datových archivech, shrnuje tabulka 2. Další data jsou dostupná na webových stránkách projektů, výzkumných institucí realizátorů, statistických úřadů a různých mezinárodních a národních organizací.

Mezi projekty, jejichž data jsou přístupná, ale jsou uložena mimo datové archivy, patří např. výběrová šetření programů iniciovaných Organizací pro ekonomickou spolupráci a rozvoj OECD. Vedle kontinuálních výzkumů uvedených v tabulce 1 (IALS/SIALS, PIRLS, PISA, TIMSS) se jedná též o další dvě šetření v oblasti vzdělávání, o nichž v *Sociologickém časopise/Czech Sociological Review* referovala Straková [2003].

Výzkum žáků ve věku 13 let *Reading Literacy Study (RLS)* proběhl ve 32 zemích v letech 1988–1992 (ČR 1991) a byl zaměřen na měření schopnosti porozumět textu. Další údaje charakteristiky školy a domácího zázemí byly získány z dotazníků vyplňovaných žáky i učiteli. Druhý projekt, *Civic Education Study (CIVED)*, proběhl v letech 1994–2002 ve 28 zemích včetně ČR a byl zaměřen na orientaci dětí (14 let) v otázkách z oblasti demokracie, občanství, národní identity, sociální koheze a diverzity. Obě šetření organizovala Mezinárodní asociace pro hodnocení výsledků vzdělávání IEA a další informace o šetření a datech jsou uvedeny na jejím webu (viz tabulka 3).

Významné projekty mezinárodních šetření doprovázejí výzkumný program na podporu vytváření sociální politiky EU organizovaný výzkumnou nadací Eurofound.⁸ Patří k nim *European Quality of Life Survey (EQLS)*, zaměřený na otázky zaměstnanosti, příjmů a výdajů, vzdělání, bydlení, rodiny, zdraví, rovnováhy mezi prací a volným časem, spokojenosti s životem a další témata. Šetření proběhlo v roce 2003 ve 28 zemích včetně ČR.

d) Komerční mezinárodní komparativní výzkumy

Množství mezinárodně srovnatelných šetření vzniká v komerční oblasti. Obchodní aktivity mají často nadnárodní charakter a výzkumné agentury jsou podobně jako řada jejich klientů součástí mezinárodních řetězců a sítí. Komerčně zaměřený sociální výzkum má proto rozsáhlou mezinárodní komponentu, pokud se týká realizace šetření, harmonizace národních dat i vývoje standardizovaných metodik. Přístup k primárním datům z komerčních projektů bývá ale často finančně náročný, kom-

⁸ European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions: <http://www.eurofound.eu.int/>

Tabulka 2. Další mezinárodní projekty s českou účastí dostupné v archívech

Název mezinárodního projektu	Země	Cas. rozsah	ČR	Archiv*
<i>International Social Justice Project (ISJP)</i>	ČR, Bulharsko, Maďarsko, Estonsko, Německo, Polsko, Rusko, Slovensko, Nizozemsko, Japonsko, USA, Velká Británie	1990-1991, 1995	1991, 1995, 1999	ICPSR, ZA (zprošť. v SDA)
<i>Dismantling of the Social Safety Net and Its Political Consequences in East Central Europe</i>	ČR, Maďarsko, Polsko, Slovensko	1991	1991	TARKI (zprošť. v SDA)
<i>Social Stratification in Eastern Europe After 1989 (SSEE)</i>	ČR, Bulharsko, Maďarsko, Rusko, Polsko, Slovensko	1993-1994	1993	SDA (on-line), TARKI
<i>Values and Political Change in Post-Communist Europe</i>	ČR, Maďarsko, Rusko, Slovensko, Ukrajina	1993-1994	1993	UKDa (zprošť. v SDA)
<i>Coping with Government in the FSU/ECE (/ East-Central Europe / Post-communist Europe)</i>	Bulharsko, ČR, Slovensko, Ukrajina	1996-1998	1996	UKDa (zprošť. v SDA)
<i>Consolidation of Democracy in Central and Eastern Europe, 1990-2001 (kumulativní data z PostCommunist Citezens I. a II. - viz)</i>	Bělorusko, Bulharsko, Estonsko, Litva, Lotyšsko, ČR, Slovensko, Maďarsko, Polsko, Rumunsko, Slovensko, Ukrajina, Rusko, Německo	1990-2001		ZA (zprošť. v SDA)
<i>Image of the World in the Year 2000</i>	mnohonárodní	60. léta	1967	UKDa (zprošť. v SDA)
<i>Pulse of Europe</i>	Francie, Velká Británie, Itálie, Španělsko, Německo - staré a nové spolkové země, CSFR, Maďarsko, Polsko, Litva, Ukrajina, evropská část Ruska	1991	1991	ZA (zprošť. v SDA)
<i>Post Communist Citizens 1990-1991 (PCC I)</i>	Bulharsko, Československo, Estonsko, Německo - staré spolkové země, Maďarsko, Litva, Rusko, Polsko, Rumunsko, Slovensko, Ukrajina	1990-1992	1990	ZA, SDA
<i>Social Costs of Transition (SOCO)</i>	ČR, Slovensko, Maďarsko, Polsko, Německo - nové spolkové země	1995	1995	SDA, TARKI
<i>Strategies and Actors of Social Transformation and Modernisation</i>	ČR, Polsko, Slovensko	1993	1993	SDA

Zdroje: *Datové archívy sdružené v CESSDA a ICPSR.*

Poznámky: Uvedeny jsou pouze mezinárodní výběrová dotazovací šetření.

*) Jako první je uveden hlavní archiv pro daný soubor, kde lze vyhledat dokumentaci. Data z členských archivů CESSDA lze získat i v ostatních archívech této organizace (<http://www.cesda.org>). ICPSR: <http://www.icpsr.umich.edu/>, SDA: <http://archiv.soc.cas.cz/>, TARKI: <http://www.tarki.hu/>, UKDa: <http://www.data-archiv.ac.uk/>, ZA: <http://www.gesis.org/za/>.

plikovaný nebo je zcela vyloučen. Přesto se některé z těchto projektů v akademickém výzkumu uplatňují.

Standardizovaná metodika *Target Group Index (TGI)* byla v Česku používána v programu kontinuálního výzkumu *Market, Media & Lifestyle (MML)*, jehož data se uplatnila např. ve studii životního stylu od Friedlanderové, Tučka a Medianu [2000]. V mezinárodním komunikačním a politologickém výzkumu jsou často využívána data mediálního výzkumného programu *InterMedia Surveys*, která vedle šetření obecné populace zahrnují i různá specializovaná šetření a vedle měření sledovanosti se zaměřují např. i na politické postoje. Většina výzkumných agentur působících v ČR je zapojena do mezinárodních sítí [viz Krejčí 2004], řada z nich se podílí na mezinárodních marketingových a spotřebitelských šetřeních, jejichž výsledky jsou dostupné na komerčním základě.

e) Mezinárodní statistiky a mezinárodní organizace

Prvotním zdrojem sociálních dat pro mezinárodní komparaci jsou oficiální statistiky. Množství z nich je již přístupné na internetu. Odkazy na jednotlivé národní statistické úřady najdete např. na stránkách *Českého statistického úřadu* (<http://www.czso.cz>). Vedle toho ale existují specializované mezinárodní statistické služby, které statistická data z různých zemí integrují a harmonizují.

Nejdůležitější mezinárodní statistickou službou v rámci Evropy je bezesporu *Eurostat*. V souvislosti se změnou informační politiky EU je řada jeho databází a publikací od konce roku 2004 zdarma veřejně k dispozici na internetu (<http://epp.eurostat.cec.eu.int/>).

Integraci a distribuci dat z cenzových šetření se zabývá projekt *IPUMS – International*.⁹ Zatím jsou k dispozici data pouze z několika zemí, ale integrovaná databáze pro 50 dalších států včetně ČR za období od roku 1960 je již v přípravě.

Další zdroje mezinárodně srovnatelných sociálních dat z oficiálních statistik i výběrových šetření nabízejí především různé mezinárodní organizace. Seznam vybraných organizací a stručná charakteristika jejich veřejně přístupných databází je uvedena v tabulce 3.

f) Digitalizace a harmonizace dat

Data použitelná pro komparativní výzkum často vznikají s jiným záměrem, než je mezinárodní srovnávání. Díky rozvoji technologií a poptávky po srovnatelných datech se v posledních letech objevilo velké množství projektů, které digitalizují, spojují a harmonizují údaje z nejrůznějších zdrojů. Řada těchto projektů obsahuje též česká data.

Existuje např. celá řada projektů, které shromažďují volební data a údaje o volebních systémech. Patří k nim projekt *Elections Around the World* (<http://www.electionworld.org/>), který nabízí webovou databázi volebních výsledků z jednotlivých

⁹ IPUMS (Integrated Public Use Microdata Series): <http://www.ipums.umn.edu/>

zemí celého světa. Alternativním zdrojem těchto informací je *Lijphartův elektronický archiv volebních dat* (*Lijphart Elections Archive*, <http://dodgson.ucsd.edu/lij/>) nebo server *Election Guide* (<http://www.electionguide.org/>). UK Data Archive (viz tabulka 2) poskytuje datový soubor *Post-communist Elections 1990–2002*, který obsahuje volební data na úrovni volebních obvodů z řady středo- a východoevropských zemí včetně ČR (1996 a 1998). Datové soubory z předvolebních a volebních výběrových šetření ve střední a východní Evropě shromažďuje, ovšem aniž by je dále integroval, projekt *Founding Elections in Eastern Europe*, který data ukládá v německém archivu ZA (viz tabulka 2).

Pro politologický výzkum je zajímavý projekt Světové banky (viz tabulka 3) *Database of Political Institutions (DPI)*, která představuje soubor dat o politických institucích ze 177 zemí z let 1975–1995. Zahrnuta jsou data o úřadech, indikátory stability, identifikace stran v koaliciích a v opozici, data o úrovni fragmentace koalice a opozice v legislativním procesu atp.

Projekt výzkumného centra MZES a Mezinárodní organizace práce ILO s názvem *Cost of Social Security (COSS)* buduje veřejně přístupnou elektronickou databázi (SAS/SPSS/pdf) informací o sociální politice ve většině zemí střední a západní Evropy z posledních 50 let. Databáze obsahuje např. objemy finančních transakcí institucí sociální podpory, související data o měnách, kontextuální informace a přehledy klasifikací.

V oblasti demografie je možné pro komparaci využívat řadu dat přímo z národních statistik. Někdy to ale komplikují rozdílné postupy výpočtu zveřejňovaných indikátorů. *Human Mortality Database (HMD)* využívá standardizovanou metodiku pro integraci dat o úmrtí pocházejících ze základních demografických zdrojů a lze ji stáhnout z internetu.¹⁰ *Population Ageing Project*¹¹ integruje cenová data z Evropy a Severní Ameriky a shromažďuje informace o národních reprezentativních výzkumech pro účely výzkumu stárnutí populace. Historická populační data lze získat např. na CD-ROM v centru MZES,¹² které pracuje na projektu *European Population 1850–1945*.

Zajímavá data pro výuku v oblasti mezinárodních vztahů shromáždil projekt *PRINCE (Project of International Relations Program of Syracuse)* v databázi *International Transactions, Issues Specific Interactions and Power Data Sets* (archiv ICPSR, viz tabulka 2). Ta obsahuje data pro rok 1967 o mezinárodních transakcích, výdajích na zbrojení, indikátory síly zemí, ekonomické a populační statistiky, údaje o exportu a importu atp. připravená pro účely počítačového modelování. Databáze konfliktů *Foreign Conflict Behavior* (archiv ICPSR) obsahuje údaje o cca 13 000 konfliktech ve 113 zemích za období 1950–1968. Data byla získána analýzou mediálního zpravodajství, soubor obsahuje kategorizované proměnné charakterizující charakter konfliktu, útočníka a objekt. Databáze *Diplomatic Exchange Data* (archiv ICPSR) připra-

¹⁰ <http://www.mortality.org>

¹¹ UN/ECE PAU: <http://www.unecce.org/ead/pau>

¹² <http://www.mzes.uni-mannheim.de/>

Tabulka 3. Vybrané mezinárodní instituce a jejich datové služby

Institute	Hlavní zaměření datových služeb	Internetová adresa
<i>International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA)</i>	vzdělání	http://www.iea.nl/
<i>International Civil Aviation Organization (ICAO)</i>	doprava	http://www.icao.org/
<i>International Institute for Democracy and Electoral Assistance (IDEA)</i>	volební data, demokracie	http://www.idea.int/
<i>International Labour Organisation (ILO)</i>	trh práce	http://www.ilo.org
<i>International Monetary Fund (IMF)</i>	ekonomika, měnová politika: The World Economic Outlook (WEO) Database, International Financial Statistics (IFS)	http://www.imf.org
<i>North Atlantic Treaty Organisation (NATO)</i>	STARNET: zdroje dat a informací z řady oblastí	http://starnet.rta.nato.int/
<i>Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD)</i>	samostatný statistický portál strukturovaný podle témat, specializované projekty včetně výběrových šetření	http://www.oecd.org/statsportal/
<i>Transparency International</i>	korupce	http://www.transparency.org/ Internet Center for Corruption Research: http://www.icgg.org/
UNESCO	vzdělání, věda a výzkum, kultura, omunikace a informace	http://www.unesco.org/
United Nations (UN)	UNESCO Education Database demografická data, ekonomika, sociální věci a socioekonomická data, životní prostředí	UN Data: http://www.un.org/databases
<i>United Nations Development Programme (UNDP)</i>	indikátory lidského rozvoje	Human Developmen Reports: http://hdr.undp.org/statistics/

Tabulka 3 – pokračování

Instituce	Hlavní zaměření datových služeb	Internetová adresa
<i>United Nations Economic Commission for Europe (UN/ECE)</i>	průmysl, životní prostředí, energie, obchod, doprava, populační statistiky atd. v Evropě	http://www.unece.org/
<i>United Nations Food and Agriculture Organization (UN FAO)</i>	FAO Stat: demografická data (urbální a rurální populace), ekonomická data, produkce potravin, zemědělství atp.	http://faostat.fao.org/
<i>United Nations Childrens Fund (UNICEF)</i>	základní údaje za jednotlivé země: geografie, populační statistiky, výživa, zdraví, vzdělání, ekonomika, gender, děti	http://www.unicef.org/infobycountry/
<i>United Nations Industrial Development Organization (UNIDO)</i>	průmysl	http://www.unido.org/
<i>World Bank</i>	ekonomika, životní úroveň, životní prostředí, demokracie, občanská společnost, specializované projekty	http://www.worldbank.org/data/
<i>World Health Organisation (WHO)</i>	zdraví, zdravotnictví, epidemiologie, socioekonomická data včetně dat z postojových šetření	sociální výzkum: http://www.who.int/research/en/ WHOSIS - statistický informační systém: http://www3.who.int/whosis/

Zdroje: NESSIE, Český statistický úřad, vlastní výzkum.

vená pro účely analýzy mezinárodních vztahů obsahuje údaje o diplomatických misích z let 1815–1970.

Na analýze zpráv z New York Times je založen projekt *World Event/Interaction Survey (WEIS)*, který shromáždil data o průběhu útoků a odpovědích mezi zeměmi a mezinárodními organizacemi za roky 1966–1978 (archiv ICPSR). Podobně byla v projektu *Data Bank of Minority Group Conflict* shromážděna data o konfliktech mezi minoritními a majoritními skupinami v 84 zemích v letech 1955–1965.

Zdrojem množství mezinárodních datových souborů jsou finanční a obchodní statistiky. Sledovány a integrovány do podoby datových souborů jsou např. transfery vojenského materiálu, statistiky produkce, vývozu a dovozu různých druhů zboží, energetické statistiky a údaje z množství dalších zdrojů.

Závěr

Přehled projektů odhaluje rozsáhlé zázemí komparativních databází, které má dnes česká sociologie k dispozici. Pokud se týká organizace výběrových dotazovacích šetření, mezinárodní projekty v ČR představují nezanedbatelnou část celkové produkce. Do českého sociálního výzkumu vnáší také více systematickosti. Podílejí se na prosazování standardů kvality a ověřených konceptů měření a vytvářejí také většinu dat vhodných pro systematický výzkum změn v čase. To je patrné, jak z rozborů situace ve výzkumu [např. Večerník 2002, Krejčí 2002a, Tóka 2000], které uvádějí jen omezený počet čistě domácích kontinuálních programů s dostupnými daty, tak z podílu různých druhů datových zdrojů využívaných v souhrnných zprávách o vývoji české společnosti [viz např. Machonin a kol. 1996; Večerník a Matějů 1998; Matějů a Vlachová 1999; Tuček a kol. 2003].

Přesto, v porovnání se situací ve vyspělých zemích západní Evropy a Severní Ameriky, je naše země v tomto ohledu stále trochu pozadu. Ne vždy je česká participace tak systematická a kontinuální, jak to záměr projektu vyžaduje. Některé oblasti výzkumu nejsou pokryty vůbec nebo jen řídko. V České republice, na rozdíl od Polska a Maďarska, např. neexistuje širěji zaměřený socio-ekonomický výzkum panelu domácností (mezinárodní projekty ECHP, CNEF, EPAG, CHER a PACO¹³). Otázkou je systematické zapojení ČR v dlouhodobých projektech organizovaných OECD. Kromě komerčních šetření není nijak pokryt komunikační výzkum, nedostatek mezinárodně srovnatelných dat je např. v oblasti výzkumu migrace nebo stáří [viz NESSIE 2004]. Stávající úroveň zapojení do mezinárodních šetření tedy není úplně uspokojivá, ale naopak skrývá řadu jasně formulovatelných potřeb pro další rozšiřování.

¹³ Mezinárodní panelová šetření: ECHP – European Community Household Panel. Ex-post harmonizace: CNEF – Cross-National Equivalent File, EPAG – European Panel Analysis Group, PACO – Panel Comparability Project, CHER – Consortium of Household Panels for European Socio-economic Research.

Důvodem k rozvoji mezinárodního výzkumu je i jeho efektivita. Kvantitativní výzkum bývá kritizován z hlediska efektivity využívání nákladů. Šetření v rámci mezinárodního projektu ovšem obecně nepřevyšuje finanční nároky na realizaci národního výzkumu, ledaže je tomu tak ve spojení s nároky na kvalitu. Na druhé straně jeho přínos je vícenásobný. Účast v mezinárodním projektu zprostředkovává pro české badatele přístup k zahraničním datům a dává možnost srovnávání. Přítomnost českých dat v mezinárodních souborech otevírá možnost zahrnout je do komparativních analýz také zahraničním vědcům. Zvětšuje se tak potenciál pro produkci vědeckých informací o české společnosti a pro jejich uplatnění. Podíl na organizaci šetření otevírá českým výzkumníkům přístup do mezinárodních struktur, zprostředkovává kontakt na mezinárodní vědu, zvyšuje šance na prosazení českých výsledků v zahraničí a stává se východiskem pro účast v dalších projektech založených na mezinárodní spolupráci.

Pro udržení a další rozvoj české participace v mezinárodním srovnávacím výzkumu hovoří řada skutečností. Aby byla skutečně smysluplná, nesmí být ale samoučelná. Cílem není produkce kvanta sociálních dat, ale jejich využití při ověřování teoretických předpokladů, identifikaci nových skutečností, systematické analýze a publikaci výsledků. Východiskem pro formulaci priorit a koncepce výzkumu by vždy měl být konkrétní výzkumný problém, potřeba odpovědi na otázky a nikoliv metoda. V tomto smyslu by účast v mezinárodních šetřeních neměla vést k vytváření samostatné a specifické oblasti výzkumu. Pohled na národní a mezinárodní výzkum jako na dvě odlišné oblasti a konkurenty je lichý. Datové výstupy z šetření jsou ve velké míře veřejně přístupné a jejich využití není omezeno na úzký okruh témat a metod uvnitř kvantitativní sociologie. Sociální teorie a empirický výzkum si v ideálním případě nekonkurují, ale doplňují se.

Mezinárodní šetření pro sociálněvědní výzkum vytvářejí zdroje dat, které určitě nejsou dokonalé, donedávna ale chyběly téměř úplně. Jejich potřeba je obhajitelná řadou závažných argumentů, poptávka po informacích z nich plynoucích roste a řada z těchto zdrojů je snadno dostupná. Měli bychom je proto znát a při řešení relevantních výzkumných úloh bychom je neměli opomíjet.

JINDŘICH KREJČÍ vystudoval sociologii na Fakultě sociálních věd UK v Praze. Nyní vede oddělení Sociologický datový archiv (SDA) Sociologického ústavu AV ČR, kde se podílí také na výzkumech Mezinárodního programu sociálních šetření (ISSP) a Evropského sociálního výzkumu (ESS). Specializuje se na metody, kvalitu výzkumu, management dat a výzkum politických postojů. Je editorem knihy Kvalita výzkumů volebních preferencí (SOÚ AV ČR 2004) a členem organizace International Association for Social Science Information Systems and Technology (IASSIST). Na Fakultě sociálních věd UK učí management dat a metody sociálního výzkumu a analýzy dat.

Literatura

- Comte, August. 1969. *Výbor z díla*. Uspořádal J. Hutar. Praha: Vysoká škola politická.
- Čáková, Eva. 1999. „Family and Fertility Survey.“ *Czech Sociological Review* 7: 265–266.
- Friedlanderová, Hana, Milan Tuček, MEDIAN. 2000. *Češi na prahu nového tisíciletí*. Praha: SLON.
- Garner, Thesia I., Jiří Večerník. 1993. „The Luxembourg Income Study and East-West Comparisons.“ *Czech Sociological Review* 1: 123–125.
- Hamplová, Dana. 2001. „Šetření rodiny a reprodukce.“ *SDA Info* 3 (3–4): 11–12.
- Henn, Matt. 1998a. „Opinion Polling in Central and Eastern Europe under Communism.“ *Journal of Contemporary History* 33: 229–240.
- Henn, Matt. 1998b. *Opinion Polls and Volatile Electorates. Problems and Issues in Polling European Societies*. Aldershot, Brookfield USA, Singapore, Sydney: Ashgate.
- Kalvas, František. 2005. „NESSTAR a DDI pro uživatele datových služeb.“ *SDA Info* 7 (1): 14–15.
- Kohn, Melvin L. 1989. „Cross-National Research as an Analytic Strategy.“ Pp. 77–102 in M. L. Kohn (ed.) *Cross-National Research in Sociology*. London, Newbury Park, New Delhi: SAGE.
- Krejčí, Jindřich. 2000. „Projekt New Democracies Barometer: Analýza dat prostřednictvím Internetu.“ *SDA Info* 2 (1): 1.
- Krejčí, Jindřich. 2002a. „Access to Czech Social Survey Data“. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* 38: 809–826.
- Krejčí, Jindřich. 2002b. „Datové služby pro českou sociologii.“ *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* 38: 125–138.
- Krejčí, Jindřich. 2004. „Podmínky pro realizaci výběrových šetření v České republice.“ Pp. 67–86 in Jindřich Krejčí (ed.) *Kvalita výzkumů volebních preferencí*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Krejčí, Jindřich. 2005. „Mezinárodní program sociálního výzkumu ISSP.“ *SDA Info* 7 (1): 1–4.
- Lane, Jan-Erik. 1990. „Data Archives as an Instrument for Comparative Research.“ Pp. 187–202 in E. Øyen (ed.) *Comparative Methodology. Theory and Practice in International Social Research*. London, Newbury Park, New Delhi: SAGE.
- Leontiyeva, Yana. 2002. „Výzkumy hodnot v ČR: World Values Surveys a European Value Study.“ *SDA Info* 4 (1–2): 8–10.
- Machonin, Pavel a kol. 1996. *Česká společnost v transformaci*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Mansfeldová, Zdenka. 2003. *Democracy in the Czech Republic. An Assessment of Attitudes towards Democracy and Democratic Values of the Czech Population 1990–2001*. Working Papers of the Research Centre for East European Studies [online] No. 44. Bremen: Forschungsstelle Osteuropa. Dostupno z: <www.forschungsstelle-osteuropa.de/html/10_dokument/1001_pdf/ap/fsoAP44.pdf>.
- Mastny, Vojtech (ed.) 1987. *Soviet/East European Survey, 1985–86: selected research and analysis from Radio Free Europe/Radio Liberty*. Durham, NC: Duke University Press.
- Matějí, Petr, Klára Vlachová (eds.) 1999. *Nerovnost, spravedlnost, politika: Česká republika 1991–1998*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Musick, Kelly. 1993. „The Social Costs of Economic Transformation in Central Europe“ *Czech Sociological Review* 1: 285–289.
- NESSIE 2004. *NESSIE Reference Manual: Good Practice in Comparative European Research*. [online]. Colchester: NESSIE [cit. 9. 1. 2006]. Dostupné z: <www.nessie-essex.co.uk/referenceManual.asp>.

- Nowak, Stefan. 1989. „Comparative Studies and Social Theory.“ Pp. 34–56 in M. L. Kohn (ed.) *Cross-National Research in Sociology*. London, Newbury Park, New Delhi: SAGE.
- Øyen, Else. 1990. *Comparative Methodology. Theory and Practice in International Social Research*. SAGE Studies in International Sociology 40. London, Newbury Park, New Delhi: SAGE.
- Plečtitá, Klára. 1999. „Výzkumný program ISSP.“ *SDA Info* 1 (1–2): 2.
- Radio Free Europe. 1981. „Party Preferences in Hypothetical Free Elections in Czechoslovakia, Hungary and Poland.“ *Research Report of the Audience and Public Opinion Research Dept. RFE/RL*. Munich: Radio Free Europe.
- Ragin, Charles. 1989. „New Directions in Comparative Research.“ Pp. 57–76 in M. L. Kohn (ed.) *Cross-National Research in Sociology*. London, Newbury Park, New Delhi: SAGE.
- Scheuch, Erwin K. 1990. „The Development of Comparative Research: Towards Causal Explanations.“ Pp. 19–37 in E. Øyen (ed.) *Comparative Methodology. Theory and Practice in International Social Research*. London, Newbury Park, New Delhi: SAGE.
- Shoup, Paul. 1968. „Comparing Communist Nations: Prospects for an Empirical Approach“. *American Political Science Review* 62: 185–204.
- Sola Pool, Ithiel De. 1970. „Public Opinion in Czechoslovakia“. *Public Opinion Quarterly* 34: 10–25.
- Straková, Jana. 2003. „International Large-scale Studies of Educational Achievement – The Involvement of the Czech Republic.“ *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* 39: 411–424.
- Tóka, Gábor. 2000. *Inventory of Political Attitude and Behaviour Surveys in East Central Europe and the former Soviet Union 1989–1997*. Bergish Gladbach: E. Feger Verlag.
- Tuček, Milan a kol. 2003. *Dynamika české společnosti a osudy lidí na přelomu tisíciletí*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Večerník, Jiří. 2002. „Monitoring the Transition in the Czech Republic: Data, Surveys and Studies.“ *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* 38: 365–379.
- Večerník, Jiří, Petr Matějů (eds.) 1998. *Zpráva o vývoji české společnosti 1989–1998*. Praha: Academia.
- Večerník, Jiří, Petr Matějů (eds.) 1999. *Ten Years of Rebuilding Capitalism: Czech Society After 1989*. Praha: Academia.
- Webber, Irving L. 1981. „Sociology: Parochial or Universal?“ *Social Forces* 60: 416–431.